

БУРЯКОЦУКРОВА ГАЛУЗЬ – 2011: ПІДСУМКИ, УРОКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

БОРИСЮК П.Г.-

перший заступник голови правління
Національної асоціації цукровиків
України «Укрцукор»,
кандидат с.г.наук.
РУДЕНКО О.А. -
заступник начальника
виробничо-технічного управління
НАЦУ «Укрцукор»

Посівна площа під цукровими буряками у 2011 році становила 544,4 тис. га, що на 41,6 тис. га більше ніж у попередньому році.

Найбільші площи даною культурою були зайняті у Вінницькій області – 75 тис. га, Полтавській – 69, Тернопільській – 61,2, Хмельницькій – 55,1 та 43,8 тис. га у Черкаській областях.

Сільськогосподарські підприємства посіяли цукрові буряки на площі 188,2 тис. га, цукрові заводи – 64,1 тис. га, інтегровані структури – 231,3 тис. га, господарства населення – 60,4 тис. га.

У 2011 році в Україні склалися відносно сприятливі умови для росту і розвитку цукрових буряків. Поряд із організаційними заходами з розширення посівних площ під цукровими буряками та удосконалення технології на результативні показники виробництва позитивний вплив справили щедрі опади в середині вегетації, що забезпечили динамічний приріст маси коренеплодів, а також тривалий бездошовий теплий період кінця літа – початку осені, який сприяв накопиченню цукрів.

Відтак, за попередніми підрахунками, урожайність коренеплодів очікується у середньому 37 тонн з 1 гектара із площею 526,9 тис. га, валове виробництво понад 19,0 млн. тонн сировини, виробництво цукру – 2,3 млн. тонн, що разом із переїздними залишками (363 тис. тонн) створює значний його профіцит та відкриває можливості для експорту цукру з України.

Найвищу врожайність коренеплодів одержали такі області: Миколаївська – 45,5 тонн/га, Вінницька – 42,3 тонн/га, Львівська – 42,0 тонн/га, Кіровоградська – 40,7, Полтавська – 40,3, в межах

Рост і розвиток цукрових буряків в 2010-2011 р.

Показники	1 серпня		1 вересня		1 жовтня		1 листопада	
	роки		роки		роки		роки	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Вага коренеплоду, грам	289	297	433	477	465	520	487	549
Цукристість, %	12,1	11,9	15,1	14,8	15,6	16,3	15,3	16,4

Природно-кліматичні умови України сприяють вирощуванню цукрових буряків з щорічною стабільною врожайністю 40-60 т/га.

Вегетаційний період цукрових буряків становить в середньому 180-190 днів. Водно-температурний режим, ґрунтові та агрокліматичні умови більшості бурякосіючих регіонів забезпечують ефективне застосування українських традиційних інтенсивних технологій виробництва цукрових буряків та освоєння нових технологій, які використовуються в США, Канаді, Європі.

При щорічному можливому виробництві 3,5-4,0 млн. тонн цукру на українських заводах виробляється 1,5-2,3 млн. тонн цукру з цукрових буряків. Невикористані резерви великі. І їх, як підтвердили цьогорічні реалії, можна привести в дію, спираючись на досвід агрономів, механізаторів і найсучасніші технології вирощування цукрових буряків.

38,5-39,0 тонн/га – Чернігівська, Черкаська, Хмельницька і Сумська області.

Однак, у ряді областей, таких як Івано-Франківська, Харківська, Рівненська, Волинська і Тернопільська врожайність знаходиться на рівні 25,0-32,0 тонн/га. Значні відхилення від середнього рівня (16,59%) має також показник цукристості коренеплодів. Так, у Житомирській, Рівненській, Хмельницькій і Волинській областях він дорівнює 17,88-17,0%, а у Львівській – 16,01%, Тернопільській – 15,72%, Черкаській – 15,54%, Івано-Франківській – 15,31%, Сумській – 15,02%.

Коливання рівня урожайності і рівня цукристості певною мірою пояснюються різними параметрами зволоження протягом вегетації, особливо дефіцитом вологи на південному заході країни та Лівобережній Україні в період квітня- травня і липня-жовтня. Втім, окрім суб'єктів господарювання, навіть перебуваючи в порівняно однакових умовах, дозвестили суттєві відхилення від середнього рівня цукристості. Значний вплив на вирощування цукрових буряків має використання насіння цукрових буряків, особливо неперевіrenoї якості і сумнівного походження, система живлення та інші причини.

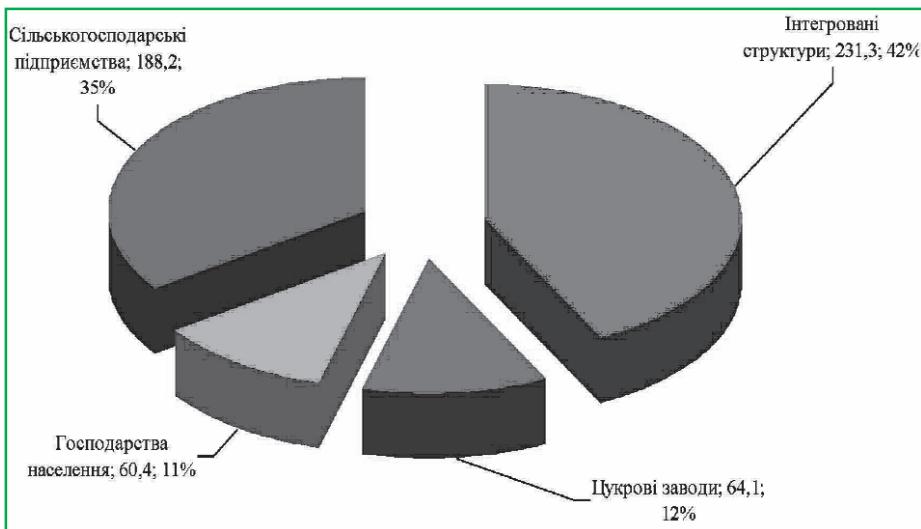
Більш детальний аналіз основних

погодних чинників 2011 року – температури повітря і зволоження за період вегетації засвідчує їх значний вплив на загальні показники цукровиробництва. Так, за даними Тернопільської метеостанції та метеопункту Ялтушківської дослідно-селекційної станції Вінницької області в основних районах бурякосіяння південного заходу України помірний температурний режим тримався протягом всієї вегетації (відхилення від середньомісячних норм 0,6-3,4°C), але надто нестійким був режим зволоження. Так, у Тернопільській області упродовж 13 декад (за період з квітня до жовтня) середня кількість опадів становила 0,0-16,8 мм при нормі 74-88 мм. Проте за червень і липень сумарно випало 266 мм опадів.

За даними метеопунктів Іванівської дослідно-селекційної станції Сумської області і Веселоподільської дослідно-селекційної станції Полтавської області на Лівобережній Україні відхилення

Площа посіву ц/б, урожайність цукрових буряків і збір цукру в середньому за три останні роки

Країна	Площа, тис. га	Урожайність, тонн/га	Вихід цукру, тонн/га
Франція	350	77	12,0
Англія	105	67	11,0
Бельгія	80	69	10,0
Данія	40	60	9,2
Німеччина	350	58	9,0
Чехія	55	50	8,5
Польща	240	46	7,0
Білорусія	95	40	5,2
Росія	1000	30	3,6
Україна	470	29	3,5

Структура посівної площа цукрових буряків за категоріями підприємств у 2011 році, тисячга

місячних температур від середніх норм також були незначними, зате за дві декади червня і першу декаду липня випало 197,3 мм опадів при нормі від 64 мм.

В подальшому від другої декади липня до третьої декади жовтня, навпаки, створився дефіцит вологої, який становив 208,1 мм.

Площа посіву цукрових буряків за ряд років в Україні (ф.4 с.г.)

Назва області	Роки								Прогноз на 2012 рік
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	
АР Крим									0,2
Вінницька	108,6	95,3	106,3	101,5	62,6	48,8	76,4	75,0	107,0
Волинська	29,1	29,5	33,9	26,4	14,9	10,5	16,3	19,9	20,0
Дніпропетровська	21,5	19,4	24,8	10,4	1,8	1,2	1,6	2,6	3,0
Донецька	3,3	2,4	2,8	1,9	1,3	1,0	1,0	1,1	1,1
Житомирська	31,1	26,2	32,3	23,2	11,2	10,6	13,4	17,1	18,2
Запорізька	2,1	1,8	2,9	1,6	0,5	0	0,2	0	0
Ів-Франківська	8,9	8,3	8,3	6,0	2,2	0,9	3,8	4,8	5,3
Київська	67,6	57,6	68,6	55,0	30,0	25,2	40,4	41,6	42,0
Кіровоградська	39,5	28,6	41,8	24,5	14,5	11,9	18,3	21,1	21,1
Луганська	1,9	1,0	1,2	1,1	0,4	0	0,2	0	0
Львівська	28,2	28,1	27,6	21,4	16,0	8,9	14,0	17,2	18,7
Миколаївська	12,3	8,3	13,3	6,1	0,8	0,5	0,5	0,4	1,4
Одеська	11,8	7,1	10,8	8,0	1,4	0,1	0,4	0,2	0,2
Полтавська	60,5	62,6	83,1	74,4	64,2	57,0	72,6	69,0	82,0
Рівненська	28,5	33,4	38,8	36,7	22,5	23,0	30,8	32,9	34,0
Сумська	51,4	32,5	33,9	22,7	9,6	8,6	14,8	21,4	20,0
Тернопільська	52,2	56,3	76,3	59,6	43,2	38,2	61,2	61,2	65,0
Харківська	66,4	55,5	70,0	48,7	27,9	24,5	32,5	40,6	47,0
Херсонська	2,2	0,9	1,5	0	0,1	0	0	0	0
Хмельницька	48,6	44,1	52,6	41,0	25,5	30,0	50,1	55,1	59,0
Черкаська	47,3	44,2	62,3	46,3	26,3	18,0	35,8	43,8	48,4
Чернівецька	7,8	7,5	8,2	4,6	3,2	2,8	4,2	4,7	5,0
Чернігівська	23,0	23,2	23,2	13,5	10,0	6,0	14,4	14,8	17,0
ВСЬОГО	754,0	674,0	824,4	634,8	389,8	327,6	502,8	544,4	615,6

Інший важливий фактор, що суттєво вплинув на показники виробництва, - строки посівів. Господарства, які посіяли цукрові буряки в ранні строки, ефективно використали запаси ґрунтової вологи і одержали дружні сходи. А посіви кінця квітня і травня виявились зрідженими. Рослини були слабкими, відставали в рості. Такі посіви здебільшого спостерігались в господарствах Харківської, Сумської, Дніпропетровської, частині Полтавської областей, – господарства яких розпочали сівбу тільки після 20 квітня. На Правобережжі, навпаки, у квітні-травні відчувався дефіцит вологи. В оптимальні строки було посіяно лише 60% від загальної площа посіву цукрових буряків, а в таких областях, як Сумська, Івано-Франківська, Харківська - тільки 2-2,5%; решта посівів здійснювалась у різні, надто ризикованих строках.

У зв'язку з тим, що в умовах України в 2011 році найбільш дощовими виявились червень і липень, виникли значні ускладнення з доглядом і захистом цукрових буряків від бур'янів, шкідників і хвороб. Багато полів після завершення періоду рясних дощів були сильно забур'яненими і на них хімічні методи боротьби виявилися неефективними.

В цей період поширились хвороби листового апарату, такі як церкоспороз і рамуляріоз, а також гнилі коренеплодів. У західному і східному регіонах дощова погода із високими температурами сприяла поширенню бурої і фузаріозної гнилі та парші коренеплодів. У деяких господарствах Вінницької і Тернопільської областей кількість уражених рослин становила 15-20%. Такі цукрові буряки мали короткий термін зберігання, були нестійкими до кагатних гнилей, погано зберігалися.

На жаль, ефективних хімічних методів боротьби із зазначеними хворобами практично не існує. Агротехнічні заходи (сівозміни, системи обробітку ґрунту і удобрення) сприяють зменшенню ураженості рослин, однак найбільш дієвим методом боротьби з ними є використання в посівах цукрових буряків стійких до хвороб гібридів. Однак, ці фактори були використані обмежено, тому ряд господарств допустили запізнення зі строками захисту цукрових буряків і зазнали втрат.

Багато господарників захопились внесенням надмірних доз азотних добрив у червні і навіть у липні з метою підвищення врожайності коренеплодів, але одержали коренеплоди низької якості, внаслідок чого також зазнали збитків.

На початок вересня ситуація на бурякових плантаціях України виглядала наступним чином: період вегетації цукрових буряків становив 125-150 діб при оптимумі 180-190 діб. Переробка таких цукрових буряків повинна здійснювати-

Динаміка зміни вартості ресурсів в Україні та Світі за період 2005-2011 рр.

Найменування/ роки	Одиниці виміру	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 (прогноз)	в % до 2005
Природний газ	грн./м	369	672	1019	1649	2221	2957	4050	1097%
Дизельне паливо	грн./тонна	3 900	4 200	4 500	6 900	6 700	7 400	10 000	256%
Аміачна селітра	грн./тонна	872	950	1465	2800	2015	2100	3200	367%
Насіння цукрових буряків	грн./п. о.	541	589	625	630	874	894	915	169%
Цукор, ціна	грн.	2420	2560	2830	3388	4400	6930	8770	362%
Світові ціни на цукор білий	Долар США	277	392	300	353	484	615	695 (по факту)	250%
Індекс інфляції	%	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,4	105,5	

ся в більш пізній термін, з метою подовження вегетаційного періоду їх росту.

У цукрових буряках, які надходили в лабораторії на аналіз у першій декаді вересня з Харківської, Вінницької, Київської областей, виявлено надто високий вміст альфа-амінного азоту, що перевищує допустимі значення в 2-5 разів. Такий рівень альфа-амінного азоту свідчить про надлишковий азот у ґрунтах, а також те, що цукрові буряки з такими показниками були незрілими, погано зберігалися. І це значно ускладнило їх переробляння на цукрових заводах, спричиняючи низький вихід цукру. До речі, у жовтні, коли буряки дозріли, ці показники прийшли в норму.

Звертає на себе увагу й інше. На цукрових заводах Тернопільської, Рівненської, Хмельницької, Полтавської областей перероблялись значні обсяги цукрових буряків, які вирощувались у трьохгірьливих сівозмінах, тому багато коренеплодів були інфіковані. Разом з коренеплодами на цукрові заводи надходило багато бур'янів, кореневищ ріпаку, кукурудзи. Все це створило додаткові перешкоди в процесі їх подачі і переробки.

На деяких заводах Харківської, Полтавської, Сумської областей з окремих полів до переробки надходила цукросировина на 20-40% уражена гнилями.

Отже, основними недоліками, які були допущені при вирощуванні цукрових буряків в поточному році є:

- порушення науково обґрунтована-

них сівозмін (недотримання традиційних попередників, часті повернення посівів буряків на одне і те ж поле);

- порушення основного передпосівного обробітків ґрунту (некісна осіння або весняна оранка, глибоке рихлення культиваторами, 2-3 разове рихлення АКШ);

- несвоєчасне і неповне внесення фосфорних, а на ряді площ і калійних добрив;

- недостатнє використання комплексних добрив;

- відсутність або низькі норми внесення органічних добрив (гній, торфо-гноєві компости), сидеральних - редька, люпин, горчиця та подрібненої соломи;

- порушення строків і якості посіву (ультра ранні або пізні строки) у погано підготовлений ґрунт;

- не завжди обґрунтоване скорочення вегетаційного періоду росту й розвитку цукрових буряків;

- відхилення від норм висіву насіння;

- недотримання прямолінійності рядків при посіві і т. д.;

- недотримання регламенту при застосуванні засобів захисту (строки, норми, умови і т. д.);

- пошкодження значної частини полів личинками дротянників;

- неякісне й несвоєчасне внесення борних та інших видів мікродобрив;

- значні втрати коренеплодів при збиранні (недостатнє регулювання технології відповідно до умов поля, зрідженість

або забур'яненість посівів і т. д.);

- значний розрив між збиранням і вивезенням коренеплодів;

- посіви на закислених ґрунтах;

- посіви у бурякових сівозмінах ріпаку на насіння;

- використання неперевіреного та сумнівного за походженням насіння цукрових буряків;

- слабкий контроль за якісними показниками при вирощуванні, прийманні, зберіганні та переробці цукрових буряків.

Можна, звичайно, навести й приклади повчального досвіду. На перероблянні цукрових буряків працювало 77 заводів (в попередньому році 73), які успішно переробили понад 17,5 млн. тонн коренеплодів. Цьому сприяв ряд об'єктивних факторів. У 2010-2011 роках окремі цукрові заводи такі, як Крижопільський і Гайсинський Вінницької області, Радехівський – Львівської, Наркевицький і Шепетівський – Хмельницької, Бабинотомашівський – Рівненської, Хоростківський і Збаражський – Тернопільської, Ярецьківський і Глобинський Полтавської областей провели заміну застарілого обладнання, значно наростили потужності від 1500 - 3000 тонн до 7000 - 8000 тонн переробки цукрових буряків на добу. Заміна на цих та інших заводах обладнання та його модернізація з наступною автоматизацією сприяли значному зменшенню витрат енергетичних ресурсів. Так, використання природного газу на модернізованих заводах скоротилося на 20-30%, в абсолютних величинах – від 42 м³ газу до 30-35 м³ на 1 тонну перероблених коренеплодів.

Вирощений у поточному році урожай цукрових буряків дає підстави вважати, що спад виробництва цукру із цукрових буряків, який спостерігався останнє десятиліття, завершився. Можна констатувати: Україна спроможна не тільки забезпечувати внутрішні потреби буряковим цукром власного виробництва, а і створити його експортний потенціал.

Значне підвищення у світі попиту та цін на цукор, зростання вартості енергоресурсів і, як наслідок, направлення значних обсягів цукру на виробництво біоетанолу, створює сприятливі умови для вирішення цього завдання.

Основні показники роботи бурякоцукрового комплексу України за ряд років

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Площа посіву, тис.га	674,0	815,4	634,8	389,8	327,6	502,8	544,4
Зібрана площа, тис.га	623,3	787,6	577,0	377,2	319,7	492	526,9*
Виробництво ц.б. тис.т	15468	22421	16978	13438	10067,5	13749,2	19490,4*
Урожайність, ц/га	248	285	294	356	315	279,5	370*
Цукристість при прийманні, %	16,33	15,78	15,03	16,07	16,85	15,30	16,59**
Вироблено цукру, тис.т	1896,7	2595	1860	1510	1269,3	1546,2	2302,0**
Вихід цукру, %	13,14	12,21	11,66	12,85	13,74	11,86	13,46**
К-сть проп. заводів	116	119	110	70	56	73	77**

Примітка: *) - оперативна інформація Мінагрополітики України

**) – оперативна інформація цукрових заводів